

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 377 (477.7) (09)

ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ НИЖЧОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У МАТЕРІАЛАХ ОДЕСЬКОГО З'ЇЗДУ З РЕМІСНИЧОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ (3-10 СЕРПНЯ 1915 Р.)

Михайло Гончар

У статті розглядаються шляхи вдосконалення підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у нижчих професійних навчальних закладах Півдня України через призму роботи першого окружного з'їзду директорів народних училищ, начальників професійних навчальних закладів Одеського навчального округу з питань ремісничої та професійної освіти, який проходив 3-10 серпня 1915 р. у м. Одеса.

Ключові слова: Одеський навчальний округ, з'їзд, Південь України, нижча професійна освіта, ремісничі навчальні заклади, реміснича освіта, технічна освіта.

Постановка проблеми. Процес реформування вітчизняної професійно-технічної освіти потребує врахування непересічного досвіду підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у нижчих професійних навчальних закладах на початку ХХ ст.

У дорадянський період цей досвід знайшов часткове відображення у наукових розвідках О. Неболсіна, І. Анопова, І. Стебута, І. Максина, В. Миропольського та ін. У радянські часи – він став об'єктом досліджень А. Веселова, С. Батишева, М. Кузьміна, Л. Костюкевич, Г. Терещенко, М. Пузанова та ін. Підготовка робітничих кадрів у нижчих професійних навчальних закладах відображена також у працях сучасних українських та російських дослідників: І. Лікарчука, А. Новікова, Е. Дніпрова, Н. Слюсаренко, С. Ситняківської, Т. Ніколаєвої, А. Селецького та ін.

Варто зацентувати, що питання вдосконалення підготовки кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах Російської імперії постійно перебувало у полі зору прогресивної освітянської громадськості. Саме за її ініціативи в різних куточках країни періодично проходили тематичні наради, виставки, з'їзди. Серед них вирізняються три всеросійські з'їзди діячів з технічної й професійної освіти, що проходили у Петербурзі (1889 р.), Москві (1894 р.), Одесі (1903 р.). Також можна виділити обласний земський з'їзд з питань нижчої сільськогосподарської шкільної й позашкільної освіти при Харківській губернській земській управі (Харків, 1911 р.) [4], з'їзд діячів з єврейської жіночої професійної освіти (Вільно, 1909 р.) [1] тощо.

Метою даної статті є спроба проаналізувати матеріали першого окружного з'їзду директорів народних училищ, начальників професійних навчальних закладів Одеського навчального округу з питань ремісничої та професійної освіти, що проходив з 3 по 10 серпня 1915 р. у м. Одеса, та визначити, які шляхи покращення підготовки робітничих кадрів у нижчих професійних навчальних закладах Півдня України було окреслено під час його роботи.

З'їзд був скликаний попечителем Одеського навчального округу М. Смолянниковим й ставив на меті накреслити шляхи реформування професійної освіти в навчальному окрузі крізь призму викликів Першої світової війни [5, с. 42].

У роботі з'їзду брали участь очільники більшості середніх, нижчих професійних навчальних закладів округу, завідувачі деяких ремісничих відділень при початкових навчальних закладах, викладачі спеціальних предметів й графічних мистецтв, керівники практичних робіт.

Коло питань, які обговорювались з'їздом, умовно, можна поділити на три групи: а) організаційно-педагогічні зміни у роботі професійних навчальних закладів; б) технічні можливості училищ у виконанні військового замовлення; в) пропозиції делегатів з'їзду щодо реформування системи нижчої професійної освіти країни.

Зокрема, делегатами з'їзду було запропоновано призначати на посади викладачів спеціальних дисциплін осіб, які окрім відповідної освіти мали дворічний досвід заводської практики.

Якщо з викладачами загальноосвітніх предметів у професійних навчальних закладах ситуація була більш-менш нормальною, то з викладачами спеціальних дисциплін існувала проблема. Більшість із них мала середню спеціальну освіту й лише незначна частина – вищу. Особливо погана ситуація була у ремісничих навчальних закладах. За підрахунками С. Батишева, число викладачів, які мали початкову освіту коливалося від 10 % у ремісничих школах до 34,8 % у нижчих ремісничих школах. Переважна

більшість майстрів мали нижчу освіту, що впливало на якість підготовки учнів. Викладачі та майстри, у переважній більшості, не могли забезпечити необхідний рівень загальнотехнічної підготовки учнів, навіть тоді, коли це дозволяли навчальні плани й програми. Така ситуація склалася через те, що в ті часи в Росії лише незначна частина населення мала вищу освіту, та й та віддавала перевагу більш оплачуваній роботі у промисловості [2, с. 80-81].

Одним із шляхів вирішення кадрової проблеми учасники з'їзду вбачали у запровадженні безоплатних однорічних курсів для осіб, які бажали займатися викладацькою діяльністю. Єдина вимога до них – наявність освіти не нижче середньої або нижчої професійної. Учасники з'їзду висловились за необхідність підняття посадових окладів викладачів професійних навчальних закладів на рівень педагогічних працівників середньої школи [3, с. 24, 40-41].

Розглядалося й питання залучення викладачів спеціальних предметів до складання підручників. Пропонувалося підвищити винагороду викладачам настільки, щоб вони не потребували додаткового заробітку «на стороні», що заважало їм працювати над складанням підручників [3, с. 25]. Крім того, з'їзд висловив потребу щодо видання Міністерством народної освіти спеціального технічного журналу, де б містилися різні статті з питань технічної освіти, який би надавав поради з різних галузей ремесл, фабричного й заводського виробництва, надавав би відповіді на запити училищ [там само, с. 27]. Хоча за нашими підрахунками, на той час в країні видавалося ряд спеціалізованих періодичних видань, наприклад: журнали «Техническое и коммерческое образование» (1892 р.), «Трудовое воспитание» (1914 р.), «Профессиональное образование» (1915 р.) тощо.

Розвиток технологій вимагав їх впровадження у професійному навчанні. Тому делегатами з'їзду було запропоновано відкрити електричні відділення при Севастопольському ремісничому училищі імені генерала Менькова, Ауткінській нижчій ремісничій школі, Бахмутському ремісничому училищі, Маріупольському нижчому технічному училищі, Ремісничій школі при Миколаївському середньотехнічному училищі, Одеській школі ремісничих учнів імені Цесаревича Олексія, Керченській Олександрівській школі ремісничих учнів та навчальних закладів з фізико-механічними й оптичними спеціальностями. Для підготовки кошторисів, примірних штатів та навчальних програм зі складу учасників форуму було створено робочу комісію [3, с. 28]. У зв'язку з відсутністю вітчизняних виробників художньо-стильних меблів було запропоновано відкрити у великих промислових містах відповідні ремісничі училища, у промислово-заводських районах – столярно-модельної спеціальності при ремісничих училищах, а при землеробських закладах – столярно-тесярські.

Обговорювалось питання заміни в технічних училищах рисування на виконання ескізів з природи у косокутній проекції. Шляхом голосування прийняли рішення про необхідність залишити в навчальному курсі технічних училищ рисування в установленій кількості годин (6 год.). Враховуючи те, що на креслення відводилося 32 год., ескізне рисування у косокутній проекції можна було вивчати на уроках креслення [3, с. 23-24].

Визнано за необхідне, щоб у канікулярний період учні від 1 до 1,5 місяці працювали на заводах у якості робітників-практикантів з обов'язковим наданням до училищ відповідних звітів. Крім того, делегатами було порушено клопотання про обов'язковий прийом у якості робітників-практиків на казенні заводи учнів технічних училищ [там само, с. 23].

Також, за результатами обговорення питання кількості майстрів у навчальних майстернях для організації якісної та продуктивної роботи з учнями, визначено, що на одного майстра або підмайстра має припадати 15-20 учнів.

Для сприяння навчальним закладам, які знаходилися на значній відстані від великих промислових центрів, у питанні придбання необхідних верстатів, інструментів, матеріалів, навчальних посібників тощо, запропоновано утворити при управлінні навчального округу технічне бюро [3, с. 27, 29].

Палку дискусію викликало питання типології ремісничих училищ. Делегати з'їзду зійшлися на думці щодо необхідності реформування існуючої системи ремісничих навчальних закладів у три нові типи.

Перший тип – ремісничі училища з підвищеною (у порівнянні з існуючою) програмою, які б готували осіб з достатньою технічною й загальноосвітньою підготовкою для самостійної роботи у ремісничих майстернях дрібних промислових підприємств; майстрів і керівників ремісничих навчальних закладів, а також майстрів (інструкторів) для заводів. Такий тип ремісничих навчальних закладів треба було відкривати у містах та поселеннях, де діяли великі заводські та дрібні промислові підприємства.

Другий тип – ремісничі школи зі зниженою програмою за однією-двома спеціальностями для підготовки помічників майстрів для заводів та дрібних ремісничих підприємств. Передбачалося, що цей тип навчального закладу відкриватимуть у районах з розвинутим кустарним виробництвом та незначною кількістю заводських і фабричних підприємств

Третій тип – сільські ремісничі училища (навчальні ремісничі майстерні), які мали готувати універсальних спеціалістів із різних ремесл. Передбачалося, що цей тип закладів матиме декілька відділень, які б відповідали потребам місцевого життя [3, с. 34-35].

Учасники з'їзду зійшлися на думці щодо необхідності збільшення терміну навчання в ремісничих училищах до 5 років, що відповідало європейським нормам. Пропонувалося оновити навчальну програму під п'ятирічний термін навчання і включити до неї, крім предметів, що вже вивчалися (Закон Божий, російська мова, арифметика й рахівництво, геометрія, загальні поняття з фізики, технологія деревини або металів, чистописання, рисування, спів, технічне і геометричне креслення, практичні заняття), такі предмети, як: кореспонденція, механіка, електротехніка, короткий курс гігієни з наданням першої медичної допомоги, проєкційне й технічне креслення, читання креслень, історія, географія, природознавство.

Пропонувалося до 1 класу ремісничих училищ зараховувати осіб, які закінчили повний курс однокласного народного училища (на відміну від діючої вимоги наявності свідоцтва випускника початкового, церковно-приходського, однокласного сільського або міського приходського училища). Як виняток, до складання вступних іспитів мали допускатися особи, які не менше двох років пропрацювали на виробництві. У 5 класі учні мали вивчати тільки спеціальні предмети. По завершенні повного курсу випускники могли отримати звання «майстра», а за наявності дворічної практики на заводі – «майстра-техніка» [3, с. 37-39].

Щодо ремісничих шкіл, то їх запропонували залишити чотирирічними, доповнивши навчальну програму фізикою й технологією виробництва та збільшивши число уроків з російської мови та арифметики на три [там само, с.41].

Поміж іншого, отримала схвалення думка про необхідність ліквідації шкіл ремісничих учнів, як таких, що мало відрізняються від ремісничих училищ. Також, пропонували прибрати термін «нижча», так як він вводить в оману й принижує значення ремісничих шкіл.

Під час обговорення стану ремісничої освіти на Півдні України, головуєчий на з'їзді окружний інспектор С. Кузнецов зазначив, що суттєвими недоліками ремісничих шкіл, особливо нижчих, є їх відірваність від життя, теоретичність курсу, дефіцит робочих місць по закінченні закладів, мала кількість вступників та значний відсів учнів до закінчення навчання (особливо за столярними спеціальностями) [3, с. 42].

Для покращення ситуації делегатами з'їзду були запропоновані наступні кроки:

А. Загальні:

1. Для залучення значної кількості вступників, особливо у сільській місцевості, облаштувати при ремісничих школах гуртожитки.
2. Широко інформувати громадськість про умови вступу та особливості навчання.
3. Налагодити роботу піклувальних рад та обрання почесних попечителів, через «уменьє заинтересовать их в жизни школы и привлечение как указанных учреждений и лиц, так и городских и земских самоуправлений к активному участию в жизни школы».
4. Обов'язково, щорічно влаштовувати виставки робіт учнів з широким залученням громадськості й батьків.
5. Приймати замовлення від місцевого населення, особливо по виготовленню й ремонту сучасних машин та землеробського знаряддя за низькими цінами й, по можливості, у розстрочку, а у цілях реклами – надавати знаряддя безкоштовно, для тимчасового користування.
6. Організувати для дорослого населення курси з різних технічних знань, які б мали практичний характер.
7. Надати заняттям у майстернях практичний характер.
8. Інформувати місцеві ремісничі управи, заводи, фабрики про кращих випускників.
9. Нагороджувати кращих випускників інструментами.
10. Надавати випускникам допомогу у відкритті власних підприємств.

Б. Національні:

1. Запровадити російський національний колорит у навчальний процес.

В. Педагогічно-адміністративні:

1. Пристосувати викладання усіх предметів у відповідності до потреб життя.
2. Провести окружні з'їзди, наради.
3. Відрядити майстрів та викладачів на заводи і фабрики.
4. Влаштувати на канікулах короткострокові курси для викладачів та майстрів, де б вони могли ознайомитися з останніми новинками техніки.
5. З метою спостереження й нагляду за життям та діяльністю ремісничих шкіл запровадити при управлінні навчального округу посади окружного інспектора з технічної освіти.
6. Запровадити взаємне відвідування ремісничих шкіл для знайомства з виробництвом та обладнанням [3, с. 43-46].

На жаль, вивчення джерельної бази не дозволяє отримати відомості про результати розгляду Міністерством народної освіти пропозицій, які висловили делегати з'їзду. Але глибина піднятих питань, концептуальні пропозиції щодо радикальної зміни в структурі нижчої професійної освіти, оновлення

навчальних програм та запровадження нових спеціальностей говорить про високий рівень розуміння керівниками середніх та нижчих професійних навчальних закладів Півдня України викликів, перед якими стала ремісничка освіта на початку ХХ століття в умовах соціально-економічних катаклізмів Першої світової війни.

У подальших наукових розвідках доцільно проаналізувати матеріали інших нарад, форумів, з'їздів представників нижчих професійних навчальних закладів, які проходили на Півдні України й здійснити порівняльну характеристику питань, які на них розглядалися.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Н.А. К вопросам женского профессионального образования // Техническое и коммерческое образование. Педагогический журнал издаваемый Постоянной комиссией по техническому образованию при Императорском русском техническом обществе. – 1910. – №4 (апрель). – СПб.: Тип. М.А. Александрова, 1910. – С. 16-26.

2. Очерки истории профессионально-технического образования в СССР / под ред. С. Я. Батышева. – М.: Педагогика, 1981. – 352 с.

3. Первый окружной съезд в гор. Одессе по ремесленному и техническому образованию директоров народных училищ, начальников промышленных учебных заведений и руководителей графических и практических работ в технических училищах Одесского учебного округа с 3 по 10 августа 1915 года / Издание управления Одесского учебного округа. – Одесса: Тип. Общества «Русская речь», 1915. – 129 с.

4. Сурин П. Областной земский съезд по вопросам низшего сельскохозяйственного образования школьного и внешкольного при Харьковской губернской земской управе / П. Сурин // Техническое и коммерческое образование. Педагогический журнал издаваемый Постоянной комиссией по техническому образованию при Императорском русском техническом обществе. – 1911. – №8 (декабрь). – СПб.: Тип. М.А. Александрова, 1911. – С. 13-28.

5. Техническое и коммерческое образование. Педагогический журнал издаваемый Постоянной комиссией по техническому образованию при Императорском русском техническом обществе. – 1915. – №5 (сентябрь). – Петроград: Тип. М.А. Александрова, 1915. – С. 42.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гончар Михайло Васильович – начальник відділу освіти Каховської міської ради, здобувач кафедри педагогіки і психології Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради.

Наукові інтереси: історія вітчизняної професійно-технічної освіти, педагогічне краєзнавство, історія народної освіти Херсонщини.

УДК 371.321.4 (377.6)

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НОВАТОРА ПРОФЕСІЙНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ А. СИНЯВСЬКОГО (КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)

Оксана Гур'янова

Стаття присвячена вивченню інноваційного педагогічного досвіду А. Синявського, видатного діяча української школи.

Ключові слова: педагогічні інновації, професійна система освіти України (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.), комерційні училища, А. Синявський.

Постановка проблеми. Новаторство та традиції – дві сторони розвитку культури, освіти та всього суспільства в цілому. Різні співвідношення традицій та новацій дають культурологам підстави для класифікації суспільств на традиційні та сучасні. У традиційному суспільстві традиція домінує над новаторством, тоді як у сучасному – новаторство є базовою цінністю, одне і те ж суспільство у своєму розвитку може переживати різні періоди. Особливо важливим є утримання балансу між запозиченням освітніх технологій розвинутих країн і власним вітчизняним досвідом, між інноваціями й традиціями

Деякі елементи інноваційного навчання використовувалися ще наприкінці ХІХ – початку ХХ століття й були поширені в педагогіці та практиці української школи.

Україна має унікальний досвід творення й швидкої розбудови на початку ХХ ст. на ґрунті суспільних потреб і очікувань, західних моделей і технологій, а також широкого власного педагогічного пошуку середньої комерційної ланки освіти, який не втратив актуальності та історичного значення й зараз. Багато ідей, народжених тоді, залишаються актуальними й сьогодні, вони можуть і повинні допомагати розбудувати нову освіту України. Одним із провідних діячів комерційної освіти був педагог-новатор, великий патріот України А. Синявський. Не дивлячись на масштабність його постаті, внесок у розвиток педагогіки України залишається недостатньо висвітленим.

Аналіз актуальних досліджень. Нині у напрямку дослідження та вдосконалення інноватики активно працюють такі сучасні вчені як І. Бех, Л. Буркова, А. Гін, Л. Даниленко, І. Дичківська, І. Зязюн, О. Коберник, М. Кларін, С. Крамаренко, В. Луговий, В. Мадзігон, К. Макагон, О. Пехота, Л. Пироженко, Н. Побірченко,